

ФІЗІОЛОГІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

PHYSIOLOGICAL TOLERANCE IN THE SOCIOLOGICAL DIMENSION

Статтю присвячено соціальному явищу толерантності, зокрема фізіологічної толерантності. Проблема фізіологічної толерантності у соціології є майже не дослідженою. Метою статті є виявлення особливостей проявів фізіологічної толерантності у сучасному суспільстві. У статті представлено низку соціальних досліджень, які присвячені феномену фізіологічної толерантності. Дослідження показали, що суспільство сприймає «інакших людей» через призму негативних стереотипів. Значна кількість людей має упереджене ставлення до інвалідів, «інакших людей». Суспільство вважає їх асоціальними і нездатними працювати. Вважається, що «інакші люди» є залежними від навколишнього середовища і економічно неблагополучними. Люди з інвалідністю сприймаються як «баласт» для суспільства. Існує жорстка дискримінація «інакших людей». Суспільство встановлює власні критерії, за допомогою яких воно ділить людей на групи, визначає набір якостей, що вважаються нормальними і природними. Незвичайні риси і поведінка сприймаються як недоліки, що переносять таких людей до групи «особистостей з обмеженими можливостями». Виникає стигматизація. Головним висновком комплексного соціального дослідження фізіологічної толерантності є те, що суспільство розуміє проблему інтолерантності до «інакших», але сьогодні в Україні проблема залишається невирішеною, бо суспільство переважно «не бачить» тих, кому гірше. Огида та байдужість заважає проявляти фізіологічну толерантність до «незвичайних» людей. Для формування концепту фізіологічної толерантності в українському суспільстві потрібно комплексно розвивати три напрями, такі як: просвітницька робота, соціальна робота з інвалідами, законодавча база.

Ключові слова: толерантність, фізіологічна толерантність, адаптація, соціалізація, «інакша людина», стигматизація.

The article deals with the social phenomenon of tolerance, in particular, physiological tolerance. The problem of physiological tolerance in sociology has hardly been investigated. The purpose of the article is to reveal the features of physiological tolerance manifestation in modern society. The article presents social studies on the phenomenon of physiological tolerance. Studies have shown that society tends to accept "different people" through the prism of negative stereotypes. A significant number of people are used to have prejudiced attitude to disabled people, "different people". The society considers them unable to work, attributes character faults. It is considered that «different people» are very dependent on the environment and are economically disadvantaged. People with disabilities are perceived as "ballast" for society. It should be said about the cruel discrimination of "different people". The society establishes its own criteria, by which it divides people into groups, determines a set of qualities that are considered normal and natural. Unusual features and behavior are perceived as flaws, which transfers such people into a group of "handicapped personalities". There is stigmatization. The main conclusion of the complex social study of physiological tolerance is that the society understands the problem of intolerance towards "different people", but now in Ukraine the problem of tolerance remains unresolved, because society as a rule «does not see» those who feel worse. Disgust and indifference prevent us from showing physiological tolerance to "unusual" people. Because of health problems, "different people" need special social programs from state and civil institutions. Social programs should be aimed at ensuring full and meaningful participation in the life of the society on an equal footing with other people. To form the concept of physiological tolerance in Ukrainian society, it is necessary to develop in a comprehensive way three areas: educational work, social work with disabled people, legislative base.

Key words: tolerance, physiological tolerance, adaptation, socialization, "different person", stigmatization.

УДК 316.347
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2019.9.7>

Редькіна Г.М.

к.політ.н.,
доцент кафедри соціології
Дніпровський державний
технічний університет

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема наукового вивчення явища толерантності набула особливої актуальності. Здійснюються наміри по-новому подивитися на світ, подолати перепони, які роз'єднують людей, утвердити між ними стосунки на засадах гуманізму та взаєморозуміння. Визначається це процесами, які відбуваються сьогодні у суспільстві й які призводять не лише до непорозуміння, а і до руйнування суспільних відносин. Протистояння, нетерпимість, небажання слухати і невміння чути є загрозою суспільних відносин – цілісності та єдності. Актуальність проблеми визначається важливістю усвідом-

лення суспільством необхідності толерантної особистості, формування толерантних відносин. Для суспільства характерна соціальна незрілість, несформованість ціннісних орієнтирів, нездатність повною мірою адекватно прогнозувати наслідки своїх дій. Толерантне ставлення до фізіологічно неповноцінних, хворих розглядається як соціальна цінність, що забезпечує права людини, свободу і безпеку. Формування даного поняття часто пов'язують з гуманістичними ідеалами. Толерантність, на думку соціологів, являє собою норму цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами і забезпечує збереження різноманітності, природного права на відмінність,

несхожість, інакшість. Проблема фізіологічної толерантності серед інших соціально-економічних і соціально-політичних проблем сучасного світу є досить актуальною. Змістом фізіологічної толерантності є терпиме ставлення до «іншого», повага до «інакшості», іншої думки, різних форм самовираження і вияву людської індивідуальності на основі визнання прав і свобод людини. «Інакший» – це той, хто включений до спільного з нами комунікативного простору, але відрізняється від «нас».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ідея толерантності має давню історію. Толерантність вивчають, перш за все, у зв'язку з проблемами расизму, імміграції, міжетнічних конфліктів, гендерної дискримінації. Цікавими є праці В. Ачкасова, А. Брілля, Н. Лебедевої, Г. МакКлоскі, М. Мацковського, Г. Солдатової, М. Уолцер, С. Штоуффер. Щодо доробку українських вчених, то слід відзначити наукові розроблення Є. Бистрицького, Є. Головахи, С. Дрожжиної, В. Євтуха, Н. Паніної, В. Паніотто, Н. Победи, А. Ручки. Утім, ці ґрунтовні праці майже не торкаються понять, пов'язаних із фізіологічною толерантністю. Фізіологічну толерантність у сучасному суспільстві розглядали О. Дікова-Фаворська, Н. Коростельова, А. Краснов, В. Леонов, Л. Малинович. У контексті проблем адаптації осіб із вадами здоров'я, дітей з особливими потребами і сімей, де вони виховуються, питання фізіологічної толерантності торкаються Т. Багаєва, Д. Вернер, Л. Грачов, І. Дворянчикова, Н. Дем'янова, Н. Ісаєв та ін. Мотивацію і потреби осіб із функціональними обмеженнями здоров'я вивчають О. Білослюдова, Т. Латишева, А. Нагорна, Н. Хижняк. Отже, соціальне явище фізіологічної толерантності є недостатньо вивченим.

Формулювання цілей статті полягає у виявленні особливостей проявів фізіологічної толерантності у сучасному суспільстві. Це, на нашу думку, дозволить виявити бар'єри інтеграції осіб із функціональними обмеженнями здоров'я, що допоможе прогнозувати ситуацію щодо можливих варіантів розвитку процесів інтеграції представників досліджуваної соціальної групи в суспільство.

Виклад основного матеріалу. Актуалізація теми толерантності в наші дні відбувається на хвилі зростання інтересу соціологів до проблеми соціальної інтеграції. Толерантність є базовою цінністю відкритого суспільства. Відкритість суспільства своїм власним змінам та інноваціям означає одночасно і відкритість його назовні, іншим культурним нормам і принципам. Тому толерантність, критичне мислення, свобода і відповідальність особистості у відкритому суспільстві пов'язані один із одним, становлять фундамент демократії і створюють умови розвитку, руху суспільства вперед [1, с. 74]. У нашому дослідженні ми

ведемо мову про фізіологічну толерантність. Отже, фізіологічна толерантність – неупереджене ставлення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, осіб із зовнішніми недоліками і т.д. Толерантність по відношенню до «інакших» людей є інтегративною моральною категорією, що характеризує терпиме ставлення до відмінних від загальноприйнятих форм поведінки, поглядів, думок, зовнішнього вигляду, передбачає вміння контролювати власну поведінку, конструктивно розв'язувати конфлікти, долати суперечності тощо.

Контент-аналіз на тему «Толерантність у сучасному суспільстві» на прикладі журналу «Український соціум» показав, що сучасні наукові розвідки вітчизняних дослідників щодо проявів соціального феномена толерантності торкаються професійної, расової, духовної, статевої толерантності. Інформація висвітлюється достатньо повно з точки зору тематичної спрямованості, але фізіологічна толерантність як предмет вивчення не розглядалася.

Суспільство схильне сприймати «інакших» людей крізь призму негативних стереотипів. Систематичний моніторинг Національної асамблеї інвалідів України свідчить, що значна кількість людей упереджено ставиться до інвалідів, «інакших», вважаючи їх непрацездатними, неспроможними; приписує негативні риси характеру, очікує певної незвичної поведінки. Спостерігається ставлення до фізично неповноцінних людей як до осіб, що потребують допомоги, оскільки вони дуже залежать від оточення, є економічно неспроможними. На основі цього іноді, як це не жорстко звучить, люди з обмеженими можливостями здоров'я сприймаються як «баласт» для суспільства. У зв'язку із цим спостерігається дискримінація «інакших» людей. Український науковець О. Дікова-Фаворська зазначає, що одні люди до них абсолютно байдужі, інші – жалісливі, треті, і їх менше, активно допомагають їм. Існує стереотипне уявлення про неповноцінність людини з фізичними вадами, яке прирікає на ізоляцію [2, с. 239].

За результатами Всеукраїнського опитування 2011 р. стосовно почуття респондентів, яке вони відчувають під час зустрічі з інвалідами, маємо результати: про співчуття повідомлялося найчастіше в усіх вікових групах, у всіх регіонах, серед респондентів із різним рівнем освіти, причому чоловіки повідомляли про співчуття частіше, ніж жінки, – 84,7% проти 82,2%. Другим почуттям, за частотою повідомлення, був страх, про нього частіше повідомляли жінки, ніж чоловіки, – 13,2% проти 5,9%. Частота повідомлень про страх була майже однаковою залежно від віку, регіону проживання та здобутої освіти і становила приблизно 10%. Про такі почуття, як байдужість та огида, респонденти повідомляли

набагато рідше. Про байдужість частіше повідомляли чоловіки – 5,0%, ніж жінки – 1,8%; про це почуття значно частіше повідомляли особи з вищою освітою. Також частіше про почуття огиди повідомляли чоловіки, ніж жінки, – 2,2% проти 1,0%. Про почуття огиди частіше говорили респонденти молодшого віку, ніж респонденти віком понад 60 років – 3,7% проти 0,8%. Почуття цікавості під час зустрічі з інвалідами частіше виявляли мешканці західного та центрального регіонів порівняно з мешканцями східного регіону – 2,7% та 3,5% проти 0,8%. Про зацікавленість значно рідше повідомляли респонденти із середньою освітою, ніж із вищою, – 1,0% проти 3,1% [3].

Наступним етапом нашого дослідження було анкетування. Для вивчення відношення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, осіб із зовнішніми недоліками тощо серед мешканців м. Кам'янського, за участі автора студентами Дніпровського державного технічного університету було проведено соціальне опитування «Фізіологічна толерантність у соціологічному вимірі». За квотною вибіркою було опитано 460 респондентів віком від 17 до 76 років. Серед опитаних 57,8% склали жінки та 42,2% – чоловіки. Були представлені респонденти різних соціальних станів. На нашу думку, важливим для аналізу соціального явища фізіологічної толерантності є показник особистого безпосереднього спілкування людей із фізіологічними недоліками. За результатами дослідження, більше половини опитаних знайомі з людьми, що мають фізіологічні недоліки, – 55%, відповідно, 45% – не знайомі. Люди з обмеженими можливостями є більш вразливими, вони надто обережні у спілкуванні з іншими людьми – таке ставлення поряд із симпатією і співчуттям породжує неприйняття і ворожість. З'являється напруженість у спілкуванні, нещирість, бажання припинити контакт та інше, тому ми запропонували питання «Чи спілкуєтесь Ви з людьми з фізіологічними недоліками?». Отже, лише 23% спілкуються з фізіологічно неповноцінними людьми, 32% – рідко спілкуються, а 45% – взагалі не спілкуються. Такі дані свідчать про ізолюваність «відмінних від інших» людей, тому в них і виникає недовіра до суспільства, навколишнього світу; пригніченість, побоювання, некоммунікбельність. Мешканцям м. Кам'янського поставили питання: «На Вашу думку, чи відчують відсутність толерантності у стосунках з оточуючими люди із зовнішніми недоліками, фізично неповноцінні, хворі?». Більшість населення (75,7%) надали відповідь «Так». Виходячи з того, що сім'я відіграє в житті людини важливе значення, саме вона є першою ланкою соціалізації особистості, в ній починається виховання майбутньої людини, спілкування та пізнання світу, респондентам

було поставлено таке питання: «Чи вважаєте Ви, що людям з обмеженими потребами потрібно створювати сім'ї?». Отже, аналізуючи отримані дані, було з'ясовано: мешканці м. Кам'янського вважають, що родину скоріше потрібно створювати – 33,5%, в залежності від ступеня інвалідності, хвороби – 25,2%, взагалі не потрібно створювати – 2,2% опитаних. Доцільним було питання «На Вашу думку, чи потрібно людям із зовнішніми недоліками мати дітей?». Були отримані відповіді: для більшості – в залежності від ступеня інвалідності та хвороби – 61,3%, потрібно – 18,3%, важко відповісти – 12,2%, не потрібно мати дітей – 8,3% опитаних. Отже, значна кількість людей звикла упереджено ставитися до «інакших» людей. Спираючись на цей негативний стереотип, жителям міста було поставлено питання щодо позитивних рис людей із фізіологічними недоліками. За результатами дослідження ми можемо бачити такі дані: такі люди доброзичливі – 51,3%, наполегливі в досягненні своєї мети – 30,4%, терплячі – 40,9%, комунікабельні – 3,9%. Виходячи з результатів даного дослідження, опитані респонденти розуміють проблеми «інакших» людей. В оточуючих є терпиме ставлення, проявляється піклування, толерантність до фізіологічно неповноцінних людей, хоча і не завжди.

Порівнюючи результати Всеукраїнського опитування та дослідження у м. Кам'янському, можна сказати, що такі відчуття, як страх та співчуття, проявляються в респондентів під час зустрічі з «інакшими» людьми. Толерантність до «незвичайних» людей проявляється не завжди, оскільки більшість респондентів відчують байдужість до «відмінних» людей. Суспільство встановлює власні способи, за якими ділить людей на певні групи й категорії, визначає набір якостей, які вважаються нормальними і природними для населення. Зустрічаючись із різними людьми, не надто замислюючись, кожна людина визначає, хто є «свій» або «чужий» для неї особисто. Іноді незвичні риси чи поведінка сприймаються як недоліки чи вади людини, що переводять її до класу неповноцінної особистості. Це є стигмою. Стигма є надзвичайно потужним соціальним ярликом, який цілком змінює ставлення до інших людей і до себе, змушує сприймати людину лише як носія негативних, небажаних якостей. Стигматизація – упереджене, негативне ставлення до окремої людини чи групи людей, пов'язане з наявністю в неї / них якихось особливих властивостей чи ознак. Отже, рівень толерантності до «інакших» людей доволі низький, але дослідження м. Кам'янського демонструє результати, згідно з якими жителі міста розуміють проблему інтолерантного становлення до «інших» людей, виділяють при цьому позитивні якості «незвичайних»

людей. Ставлення різне, але є тенденція до інтегрування «не таких, як усі» в суспільство.

Результати масового опитування населення України у 2012 р. підтверджують наявність в Україні практики ізоляції фізично неповноцінних осіб у соціальному просторі [4, с. 151–155]. Згідно з даними дослідження в більшості українців (62%) у найближчому оточенні немає людей, що мають видиму інвалідність. Кожен другий рідко бачить інвалідів у громадських місцях або не зустрічали їх взагалі (45%). На питання «Коли Ви зустрічаєте людину з видимим фізичними вадами, які почуття Ви відчуваєте?» відповіді надаються такі: «Незручність, не знаю, як себе вести» (47%), «Повага, бо ці люди багато чого долають» (66%), «Жалість, співчуття, жаль» (87%), «Страх, тому що подібне може трапитися зі мною / моєю дитиною» (44%), «Ніяких емоцій не відчуваю, тому що не вважаю таких людей особливими» (14%), «Байдужість, кожен повинен сам вирішувати свої проблеми» (5%), «Невдоволення, оскільки ці люди створюють незручність іншим» (3%), «Роздратування, бо в таких людей особливі привілеї» (3%). Основними почуттями, які українці відчувають по відношенню до інвалідів, є жалість і співчуття (87%). Суспільство, з одного боку, намагається максимально обмежити взаємодії з ними, з іншого – з'являється бажання допомогти (найчастіше – матеріально). Результати опитування підтверджують наявність в Україні практики ізоляції «інакших» людей у соціальному просторі. Частка українців, які потенційно готові допомогти дітям з обмеженими можливостями, становить близько 48%. Третина населення (31%) прямо зізналися в небажанні спілкування з дітьми-інвалідами. Решта громадян не змогли відповісти на це питання, бо виникли труднощі. Отже, майже половина з опитаних готові до контакту, відкриті до взаємодії.

За результатами дослідження, в людей з особливими потребами суспільство виокремлює як позитивні, так і негативні якості; цікавість суспільства до особливих людей менше проявляється, ніж байдужість та страх; інтолерантність респондентів характеризується свідомою відмовою визнавати, приймати і розуміти «інакших» людей як рівних.

Висновки. За даними досліджень, суспільство розуміє проблему інтолерантності до

«інакших», але розуміння одного недостатньо, потрібно, щоб ця проблема вирішувалася. Сьогодні, у війновничій Україні, проблема толерантності залишається невирішеною, оскільки суспільство переважно «не бачить» тих, кому гірше. Огида та байдужість заважає проявляти фізіологічну толерантність до «незвичайних» людей. Результати нашого соціального дослідження можуть бути використані для подальшого пошуку шляхів розвитку формування фізіологічної толерантності. Вважаємо, що потрібно комплексно розвивати три гілки роботи, такі як: робота із суспільством; робота з інвалідами; законодавча база. Важливою складовою частиною є підготовка роздаткових інформаційно-просвітницьких матеріалів та залучення волонтерів. Сьогодні в Україні діє понад 20000 сучасних недержавних організацій, які працюють із волонтерами. Необхідність у роботі волонтерів зросла як ніколи. Проблеми інтеграції «не таких» людей у сучасне суспільство – справа особливо актуальна, оскільки, на жаль, унаслідок війни лави інвалідів поповнюються. До формування толерантності, як і інших громадських цінностей, мають залучитися всі соціальні інститути. Суспільство має бути зацікавленим у суспільній солідарності, взаєморозумінні, надавати допомогу менш захищеному населенню. Якщо ми будемо піклуватися про «інакших», у нас буде шанс побудувати українське громадянське суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головаха Є.І. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні. Київ, 2006. 74 с.
2. Дікова-Фаворська О.М. Полікультурність як принцип нової виховної парадигми. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. Харків : Видавничий центр Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 2000. С. 239–241.
3. Соціальна адаптація дітей та молоді з вадами розвитку : Звіт про НДР / Державний ін-т проблем сім'ї та молоді ; Державний центр соціальних служб для молоді. Київ, 2011. С. 122–128.
4. Дікова-Фаворська О.М. Актуальні проблеми соціальної інтеграції осіб з особливими потребами. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2005. № 652. С. 151–155.